

Д. В. ДУДАРЕЦЬ. ПРИЧИНОВИЙ ЗВ'ЯЗОК У ЗЛОЧИНАХ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ЗА КК УКРАЇНИ

На основі концепції винної причинності встановлено причиновий зв'язок у злочинах ненадання допомоги і залишення в небезпеці. Показано, що бездіяльність може мати спричиняючий характер, доведено подвійний причиновий зв'язок у складах злочинів ненадання допомоги.

Ключові слова: *вина причинність, бездіяльність, причиновий зв'язок, подвійний причиновий зв'язок, ненадання допомоги.*

На основе концепции виновной причинности установлен причинную связь в преступлениях неоказания помощи и оставление в опасности. Показано, что бездеятельность может иметь причиняющий характер, доказано двойную причинную связь в составах преступлений неоказания помощи.

Ключевые слова: *виновная причинность, бездеятельность, причинная связь, двойная причинная связь, неоказание помощи.*

In given article the author using the concept of guilty causality establishes a causal relationship in crimes not giving help and abandoned in jeopardy. The author specifies that a inaction can have causing character, proves a double causal relationship in structures of crimes not helping.

Key words: *guilty causality, inaction, causal relationship, double causal relationship, not giving help.*

Життя і здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю. Ця цінність охороняється всіма можливими способами і методами, в тому числі і Кримінальним кодексом України, що встановлює відповідні заборони. Однією із таких заборон і виступає злочин ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані та злочин залишення в небезпеці. І саме природа причинового зв'язку у даних складах злочинів викликає досить багато суперечок, як у теоретиків так і у практиків.

Питанню причинового зв'язку у кримінальному праві присвячено досить велика кількість наукової літератури, в тому числі монографічного характеру, проте, причиновий зв'язок у конкретних складах злочинів не є достатньо дослідженим. Дослідженню ж причинового зв'язку у злочинах, що вчиняються шляхом бездіяльності, а до них належить ненадання допомоги та залишення в небезпеці, має неабияке практичне і теоретичне значення, від якого залежить як подальший розвиток науки кримінального права так істинність призначення покарання відповідними органами. Тому дослідження даного питання являється досить потрібним. Встановлення ж причинового зв'язку як у злочинах проти життя і здоров'я, що вчиняються шляхом бездіяльності, не кажучи вже про причиновий зв'язок у досліджуваних складах злочинів, викликає труднощі.

Дослідженням даного питання займалися такі вчені, як І. І. Горелік, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, В. Б. Малінін, Т. В. Церетелі, О. Л. Тимчук, А. А. Тер-Акопов, Н. М. Ярмиш та ін.

На нашу думку, недоречним є виділення однієї концепції причинового зв'язку для всіх видів злочинів. Більше того, причиновий зв'язок має свою специфіку у

певних видах злочинів, а іноді й конкретних складах злочинів. Так, В. М. Кудрявцев, рецензуючи монографію В. Б. Малініна, писав про недоцільність застосування єдиної теорії до всіх злочинів. Крім розгляду загальних питань причинного зв'язку, автор в останніх розділах книги з гарним знанням справи аналізує її особливості при співучасті, у злочинах проти життя й здоров'я, в автотранспортних злочинах і порушеннях техніки безпеки. Такий аналіз впритул підводить його до важливого висновку, що взагалі конфігурація причинного зв'язку (недіяльність, привхідні сили й ін.) не однакова в різних складах або групах злочинів. Дана обставина, на мій погляд (Кудрявцева – Д.Д.), і пояснює безуспішність спроб знайти єдине рішення щодо характеру причинного зв'язку в кримінальному праві. Але В. Б. Малінін не робить цього очевидного висновку, і зрозуміло, чому: прийнята їм теорія необхідної умови не передбачає ніякої різноманітності¹.

Ми погоджуємося з такою думкою, адже загальний підхід до всіх злочинів не надасть ніяких практичних рекомендацій. Тому, виникає необхідність створення особливих специфічних конструкції причинного зв'язку для окремих злочинів або для їх груп. Однією із таких груп і виступають злочини, що створюють небезпеку для життя. Вони належать до злочинів проти життя і здоров'я і вчиняються шляхом бездіяльності.

Щодо заподіюючого характеру бездіяльності, то в науці кримінального права існує два основні погляди. Більшість науковців не відкидають заподіюючий характер бездіяльності, проте існують і вчені, що заперечують можливість бездіяльності спричинювати наслідки. До яскравих представників останнього підходу можна віднести таких вчених, як І.І. Горелік та В. Б. Малінін. Так, І.І. Горелік категорично зазначає, що в складах даної групи злочинів (злочини небезпечні для життя і здоров'я) настання наслідку або не впливає на правову оцінку вчиненого, або формує кваліфікований вид даного злочину². А через декілька сторінок пише, що злочини небезпечні для життя і здоров'я, – безнаслідкові, формальні³.

Проте сучасні дослідження говорять про зовсім інше. Як зазначає О. М. Костенко, кримінально-правове значення має не причинно-наслідковий зв'язок між рухом тіла злочинця і його наслідками, а зв'язок між діянням, що є проявом волі та свідомості особи і злочинними наслідками, спричиненими цим діянням. Інакше має місце не злочин, а фізичний чи біологічний процес, навіть якщо дія чи бездіяльність однієї особи спричинили настання смерті іншої особи⁴. Далі професор О. М. Костенко вказує на те, що використання принципу соціального натуралізму, який підтримуємо і ми, в науці кримінального права приводить, зокрема, до необхідності розробки концепції так званої «винної причинності» у кримінальному праві. Згідно з цією концепцією, причинно-наслідковий зв'язок у складах злочинів, у тому числі й злочинів проти особи, слід розуміти не як зв'язок між дією (чи бездіяльністю) особи та її наслідками, а як зв'язок між діянням, в якому проявилася криміногенна воля та свідомість особи, тобто, винним діянням і злочинними наслідками ним спричиненими. Наслідок спричиняється не лише дією чи бездіяльністю злочинця, а й його волею та свідомістю, проявом яких є дія чи бездіяльність. Отже, причиною, що породжує злочинні наслідки у складі злочину згідно із концепцією «винної причинності», має визнаватися винне діяння як суб'єктивно-об'єктивний фактор. Невинне діяння може визнаватися причиною не злочинних наслідків, а лише фізичних чи біологічних наслідків, що не мають злочинних ознак⁵.

Відповідно до концепції «винної причинності» суб'єкт злочину, передбаченого ст. 135 КК України («Залишення в небезпеці»), спричиняє своїм діянням наслідок у вигляді «стану, який полягає в неотриманні допомоги». І тому неправильно є редакція диспозиції ч. 3 ст. 135 КК – «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки». Причиною смерті в цьому випадку слід вважати не діяння особи, а стан, який полягає в неотриманні допомоги⁶.

З цієї, на наш погляд, правильної думки можна зробити деякі висновки: по-перше, бездіяльність все-таки носить заподіюючий характер, і, по-друге, стан, у якому опинився потерпілий, якісно відмінний від початкового, адже ситуація до вчинення злочину і після нього кардинально змінюється.

Отже, у складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 135 КК, є два причинних зв'язки: «умисний» причинний зв'язок між діянням суб'єкта злочину і настанням стану неотримання допомоги; «необережний» причинний зв'язок між станом неотримання допомоги і настанням смерті потерпілого чи інших тяжких наслідків⁷.

Така думка є слушною, адже за допомогою такого розмежування причинного зв'язку можна відокремити і форму вини. Проте у теорії кримінального права існують позиції, що не відповідають дійсності, адже ґрунтуються на методологічно невірних положеннях і намагаються звести злочини передбачені ст. ст. 136 і 135 КК до одного виду вини. Так, деякі науковці вважають, що прямий умисел у цих злочинах відсутній, інші ж навпаки, відстоюють прямий умисел у злочині передбаченому ч. 1 ст. 136 КК на тій підставі, що це злочин з формальним складом. О. Чайка пише про те що, щодо злочину, передбаченого ст. 136 КК України, важко говорити про наявність прямого умислу, адже якщо б особа усвідомлювала та бажала настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді травматизації чи загибелі потерпілого, що перебував у беспорядному стані, то таку ситуацію варто кваліфікувати як вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень⁸. Така позиція не відповідає сучасним реаліям розвитку науки кримінального права у зв'язку з тим, що не було виявлено двох наслідків у цьому злочині, а отже і диференційованої форми вини щодо кожного. Тим не менш, даний злочин вчиняється з умисною формою вини щодо настання небезпечного стану, і із необережності щодо кінцевого наслідку. При цьому сам причинний зв'язок набуває такої ознаки як винність.

О. Л. Тимчук, обґрунтовуючи залишення в небезпеці як злочин з прямим умислом, говорить про те, що даний склад злочину є формальним⁹. Це положення на нашу думку є також не зовсім вірним, адже логічним є існування причинного зв'язку між бездіяльністю і загрозою настання наслідків.

Злочини, що містять загрозу настання тяжких наслідків, іноді називають деліктами створення безпеки¹⁰. Питання щодо природи таких деліктів в юридичній літературі дійсно спірне. Стосовно цього питання існують дві точки зору. Так представник першої точки зору, М.Д. Дурманов вважав безпеку настання наслідків властивістю лише самого діяння¹¹. Інша група вчених делікти створення безпеки відносили до злочинних наслідків, оскільки безпека наслідків означає якісно новий стан, що настав у реальній дійсності, за якого з'явилися реальні, цілком конкретні дії, сили, здатні заподіяти шкоду об'єкту¹². Проте, в кінці-кінців більшість науковців слушно підтримала другу точку зору.

Тобто, ми можемо помітити, що у злочинах передбачених ст. ст. 135, 136 КК виникає ситуація коли саме бездіяльність призводить до такого наслідку як делікт

створення небезпеки. Тому, для деяких науковців для спрощення і уніфікації своїх конструкцій причинового зв'язку стає вигідним нівелювати заподіюючий характер причинового зв'язку у таких складах злочинів.

Концепція «винної причинності» О. М. Костенка, що все ж таки говорить про існування особливого заподіюючого характеру бездіяльності, підтверджується практично. Так, змодельємо такий приклад, що можливий в житті. Два машиніста, почали ремонт електродвигуна. Під час ремонту машиніст А випадково торкається деталі, що знаходиться під напругою і потрапляє під дію електроструму. Машиніст Б, маючи можливість втрутитись в хід подій, проте маючи бажання, щоб машиніст А залишився в такому стані, не вчиняє цього, а йде до машиніста В за допомогою. При цьому машиніст Б мав можливість це зробити, адже вимикач знаходився поруч. В зв'язку з таким ходом подій, машиніст А отримує тяжке тілесне ушкодження. Воля і свідомість машиніста Б не спрямовані на настання кінцевих наслідків, таких як тілесне ушкодження або смерть, а відношення до небезпеки є умисним.

На цьому прикладі ми можемо побачити, що по-перше, між бездіяльністю машиніста Б, в якій виразилась його воля і свідомість та подальшим небезпечним станом є причиновий зв'язок, на який його воля і свідомість накладається. Адже, якщо б машиніст А відразу відключив енергопостачання, то не виникло б реальної можливості настання наслідків небезпечних для життя і здоров'я особи.

По-друге, між небезпечним станом, що перебігає «нібито» самим собою і настанням тяжкого тілесного ушкодження існує також причиновий зв'язок, проте його хід досить важко спрогнозувати. Адже, могли виникнути як мінімум два наслідки: смерть і тяжке тілесне ушкодження. Проте, не слід вважати, що у такому разі особа не винна за наслідки що настали, адже прояв волі і свідомості, щодо настання кінцевих наслідків все ж таки був.

Таким чином, ми можемо зрозуміти, що наслідки передбачені ч. 3 ст. 135 КК (смерть особи або інші тяжкі наслідки), ч. 1 та ч. 3 ст. 136 КК (тяжкі тілесні ушкодження; смерть потерпілого) не можна розцінювати як наслідки саме умисного причинового зв'язку. Адже, наслідком умисного причинового зв'язку є той стан небезпечний для життя в якому опинився потерпілий, в той час коли винний маючи змогу не допустити настання реально існуючої можливості настання шкоди, як наслідку не вчинив ніяких дій. І в такому разі воля і свідомість злочинця, що відобразилась у причиновому зв'язку була умисною. При цьому аргументи, щодо того, що такий небезпечний стан не є наслідком не підтверджуються ані практично, ані теоретично, адже система у якій опинився потерпілий після бездіяльності винного абсолютно змінилась.

Тому принцип винної причинності, що побудований на принципі соціального натуралізму, має своє практичне підтвердження у злочинах, що створюють реальну небезпеку для життя і при цьому вчиняються шляхом бездіяльності.

Проте, дану правильну думку О.М. Костенка необхідно дещо конкретизувати і доповнити. Необхідно зазначити, що загалом причиновий зв'язок – це динамічна конструкція кримінального права, що полягає в тому, що одне явище причина (воля і свідомість людини, що має комплекс сваволі та ілюзій, що реалізується у її діяльності) породжує інше – наслідок. А причиновий зв'язок у злочинах, що вчиняються шляхом бездіяльності полягає в тому, що в темпорально обмежений період часу зобов'язана особа, що з суб'єктивної точки зору має обов'язок, волю і свідомість, що «хвора» комплексом сваволі і ілюзій, а з фізичної – можливість втрутитись в перебіг подій, проте не робить цього. При цьому у злочинах перед-

бачених статтями 135, 136 КК особа, маючи відповідні волю і свідомість, не повинна допустити максимального рівня небезпеки, який виступає якісно іншим станом загальної системи, після якого відбуваються незворотні процеси, а причинний зв'язок ніби виходить з під контролю винної особи, а тому остаточні наслідки стають умовно не прогнозованими, хоч вони звичайно можуть і не настати. Проте, необхідно зазначити, що це не один продовжуваний причинний зв'язок, а два причинні зв'язки.

Незаперечним є факт тісного зв'язку елементів складу злочину. Об'єктивізація умислу є причиною настання наслідків злочину, тобто його об'єктивного стороною, тобто воля і свідомість особи, допускаючи такий небезпечний для іншої людини стан, стають об'єктивними. Проте, не враховуючи цього положення, деякі науковці допускають помилки під час кваліфікації. Розриваючи конструкцію складу злочину і розглядаючи кожен елемент недіалектично, «відірвано», а кожну людину відокремлено від системи суспільних відносин, вони не можуть помітити заповнюючого характеру бездіяльності.

Таким чином, з концепції «винної причинності» випливає наступне правило: якщо у складі злочину має місце так звана «подвійна вина», то в цьому складі має бути і так званий «подвійний причинно-наслідковий зв'язок»¹³.

Це правило стосується також і складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані», а також складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 137 КК «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». У цих випадках настання смерті потерпілого знаходиться у причинно-наслідковому зв'язку не з діянням винного, а із тим станом неотримання допомоги, який був спричинений діянням винного¹⁴.

І саме це положення допоможе нам у майбутньому відокремити злочин ненадання допомоги особі, що спричинило смерть потерпілого (ч. 3 ст. 136 і ч. 3 ст. 135 КК) від інших складів злочинів кінцеві результати яких збігаються. Прикладами таких є умисне вбивство, необережне вбивство, доведення до самогубства, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. А тому, різна конфігурація винної причинності та прояву в ній волі та свідомості дає різні конфігурації злочинів.

Таким чином, лише за допомогою принципу соціального натуралізму можна встановити природу причинного зв'язку в злочині ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані. Використовуючи цей принцип, було з'ясовано, що причинний зв'язок може мати місце і при бездіяльності. На основі вищезазначеного ми сформулювали таке правило, відповідно до якого необхідно спочатку встановити причинний зв'язок між бездіяльністю особи і настанням небезпечного для життя стану, а вже потім, при необхідності і зв'язок між таким станом і остаточними наслідками, що мають юридичне значення. Таким чином існує два причинних зв'язки у даних складах злочинів (ч. 1, 3 ст. 136 КК і ч. 3 ст. 135 КК). Дане правило нам дозволить як вірно кваліфікувати діяння особи за діючим КК, так і вдосконалити його в майбутньому. Таким чином, ми можемо зробити такий висновок, що з точки зору правильної архітектоніки норм кримінального кодексу, доцільно сформулювати такий простий склад злочину передбаченого ч. 1 ст. 136 КК, щоб наслідком цього злочину був саме небезпечний для життя і здоров'я стан, що характеризується ознакою реальності, а не ті кінцеві наслідки, що в ньому нині визначені.

1. *Кудрявцев В.Н.* Отзыв на монографию Малинина В. Б. «Причинная связь в уголовном праве» // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 255. 2. *Горелик И.И.* Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. – Минск: Вышэйшая школа, 1973. – С. 4. 3. Там же. – С. 23. 4. *Костенко О.М.* Концепція «винної причинності» у складах злочинів проти особи // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.- практ. конф. [Харків] 22-23 квітн. 2004. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 22. 5. Там само. – С. 22. 6. *Костенко О.М.* Цит. праця. – С. 23. 7. Там само. – С. 23. 8. *Чайка О.* Суб'єкт та суб'єктивна сторона складу злочину «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» // Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 117. 9. *Тимчук О.* Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №1. – С. 80. 10. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. – К., 2002. – С. 295. 11. *Дурманов Н.Д.* Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. – М., 1955 – С. 40. 12. *Кузнецова Н.Ф.* Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – Л.: ЛГУ, 1958. – С. 24. 13. *Костенко О.М.* Цит. праця. – С. 23. 14. Там само. – С. 23.